

ДМИТРИЙ ФЬОДОРОВИЧ МАРКОВ

ГЕОРГИ ПЕНЧЕВ

Неговият дом на ул. „Дмитрий Улянов“ в Москва познават много български писатели и учени, защото той е винаги гостоприемно отворен. Познават и кабинета му на директор в Института за славянознание и балканистика към Съветската академия на науките. И така е от десетилетия. Създава се сякаш някаква неписана традиция, че щом си в Москва, трябва да наминеш към дома на Дмитрий Фьодорович, да се срещнеш с него и с Надежда Григориевна, да поговориш, да споделиш нещо. Защото Марков е наистина удивително интересен и увлекателен събеседник, но той никога не те оставя безличен към разговора, предизвиква те да кажеш своето мнение, да изразиш своята позиция.

В неговия дом изведнъж попадаш в атмосферата на отечеството. Не става реч за присъствието на предмети и детайли, които изведнъж сякаш довяват въздуха на родните балкани и поля, на героичното ни минало, на природната ни неповторимост. Удивлявал съм се неведнъж, че в библиотеката на учения може да се намери почти всичко, което се отнася до нашата литература от най-ранните ѝ прояви и досега. И не секва тази обич на учения към българската литература. Не помня случай той да е бил изненадан от нови имена, произведения, даже от наши спорове.

Оплаква се понякога, че все по-слабо познава младите писатели, а стане ли дума за процесите в литературния живот, за различни публикации в нашия периодичен печат, Д. Марков изведнъж ще припомни къде какво е писано, какви оценки са направени, кои творби и автори са привлекли вниманието. И ще каже своето мнение, ще потърси веднага място на явлението и творбата в по-сложния контекст на литературното развитие. Много често случаен конкретен повод предизвиква неочаквани интересни размисли за явления от чисто теоретичен порядък, за обобщения и оценки, които имат принципиален характер.

Струва ми се, че сме несправедливи и главно не сме точни, когато подчертаваме, че Д. Ф. Марков е виден учен-българист, че е най-авторитетният и уважаван специалист по нашата литература в съветската страна. Всичко това е вярно, но то не изразява големия облик на учения.

Ние сме особено признателни, че под неговото задълбочено и точно перо на изследовател излязоха редица книги, статии и изследвания за историята и развитието на българската литература. Достатъчно е да си спомним книгите, които получиха много висока оценка от критиката, като „Българската поезия от първата четвърт на XX в.“ (1959), „Из историята на българската литература“ (1973), „Днешната българска литература“ (1969). В тези и редица други произведения се анализират творчеството на най-видни наши поети и белетристи, подхожда се към тяхното идейно-естетическо наследство от високите позиции на съветската литературна наука. Особен интерес заслужават проучванията на

Д. Марков за творчеството на П. К. Яворов, П. П. Славейков, Ив. Вазов, Хр. Смирненски, Д. Полянов, Хр. Ясенов, Н. Вапцаров, Н. Фуриаджиев и др.

Още от първите години след победата на социалистическата революция с редица от нашите най-лични писатели Д. Ф. Марков е поддържал близки връзки, имал е продължителни творчески разговори и това се е отразило много благоприятно върху неговите проучвания за Л. Стоянов, Д. Димов, Ем. Станев, Мл. Исаев и др. Тези негови творчески интереси съществено помагат за по-близкото опознаване на видни наши творци в съветската страна.

Имаме много основания да сме дълбоко благодарни на големия съветски учен за неговите проучвания върху основните етапи от развитието на българската литература и творчеството на най-големите ѝ представители. Този поглед отстрани, от висотата на една методологическа и идейно извисена литературна наука като съветската, има съществено значение и е силен пример на истинско братско сътрудничество и помощ.

Творческата личност е единна, особено когато става дума за изследовател като Д. Ф. Марков, и всеки опит да се слага превес върху отделни посоки от неговата дейност навярно посяга към цялото. Но не мога да се съдържа и да не кажа, че искрено и дълбоко съм покорен от онези плодотворни усилия на учения през последните десетилетия, усилия за разработването на важни теоретически проблеми на съвременното литературознание, за развитието и обогатяването на нашата марксистеска естетическа мисъл. Защото точно тази дейност е същността на белег за зрелостта не само на науката, а и на обществото, което ражда учения, което поставя проблемите и иска настойчиво тяхното решение. За жалост не са толкова много хората, които имат смелост, а и творчески сили, да се отзоват на тази необходимост. Д. Ф. Марков е от тях. Той е пример на учен от нов съветски тип, пример на учен-комунист, който не само развива и доказва своите теоретически съждения, но настойчиво и страстно воюва за тяхното утвърждаване.

Натрупал достатъчно опит, Д. Марков се насочи към най-важния, към кардиналния проблем на нашата литература и изкуство — метода на социалистическия реализъм. В съвременните условия на остра идеологическа борба този проблем отдавна вече не е само и чисто естетически, научен. Той естествено прераства в голям и сложен политически проблем. Затова не е случайно, че нашите врагове най-злобно и настървено ни атакуват точно по посока на художествено-творческия метод.

Д. Ф. Марков е сред най-активните участници в различните дискусии на съветските изследователи на нашия метод. Съществен нов етап в тези дискусии представлява неговата идея за системен подход към социалистическия реализъм, за неговото разглеждане като исторически открита система за правдиво изображение на живота. Дълбокият идейно-нравствен обективен подтик за тази позиция изхожда от вярното оценяване на реалната социалистическа действителност, от щедрото богатство на новия живот на съветското общество, на социалистическия свят, които дават неограничени възможности за изява на човешката личност, откриват неограниченото нравствено и духовно богатство, което носи човекът. Ученият свързва своята позиция за естетическа широта на социалистическия реализъм със законния стремеж на художника да разкрие реалното многообразие от художествени възможности, типологията на различни стилови течения вътре в творческия метод. От тези съществени въпроси на теорията Д. Марков стигна до съзнателните и настойчиви усилия за изследване естетическата природа на художествения метод, за проникване в неговата поетика. Под неговото перо се появиха няколко фундаментални изследвания на нашия художествен метод — „Генезис на социалистическия реализъм“ (1970), която е преведена на български език и получи Димитровска награда, „Теоретически проб-

леми на социалистическия реализъм“ (1975), излязла във второ и допълнено издание през 1978 г. Тя също е преведена на български език.

Теоретическите разработки на Д. Марков на метода се отличават с яснота и прецизност, с последователно прокарана линия на дълбок историзъм. Струва ми се твърде показателно неговото разсъждение за някои обикновени на пръв поглед, а в същото време принципно важни страни, които отвеждат към дълбочината на проблема и открояват онова, което е все още спорно. Обръщам се към книгата му за генезиса на метода. Там има такива редове: „Преди всичко за понятието метод. В него, както е известно, се изразява отношението на художника към действителността. Струва ми се, че специално трябва да подчертаем мисълта, че всеки метод така или иначе е свързан с определена философска система, изразявана стихийно или съзнателно. Тя формира мирогледа на писателя, разбирането му за човека в света. Литературата е художествено познание на действителността и тъкмо характерът на познанието лежи в основата на метода. Различните равнища на художествено познание водят след себе си и до поява на различни методи. . .“

Върнах се към тази постановка, защото оттук започва всичко. Тя е методологическият ключ към природата на художествения метод като качествено нова степен в художествената зрелост на обществото, като нова дума в художественото познание за човека и за света. И тази основа изхожда от принципите на Лениновата гносеология.

„Социалистическият реализъм — подчертава Д. Марков — е нов тип художествено съзнание. Той е наследник на всички прогресивни тенденции в литературата на миналото — това се смята от литературоведите-маркисти безспорна истина. Но изниква въпрос: как се извършва процесът на художествения синтез? Как се отнасят към социалистическия реализъм предишните художествени методи? Какво в тях радикално се изменя и какво остава?“

Такава е научноизследователската природа на Д. Марков — изяснява принципалната основа, от която изхожда в своите разсъждения, и веднага поставя ясно и открито проблемите, които трябва да се решават, напомня за реалните трудности, за възможните отклонения.

Неговата теоретическа постановка за открития характер на нашия творчески метод като система разкрива способността на този метод да използва постигнатото от различните направления в изкуството от миналото и от настоящето в областта на изразните средства. Но това възприемане става по пътя на творческо преосмисляне и често преобразуване на идейно-естетическите особености на тези художествени форми, които са ражда на други условия и са се формирали при други методи. Ясно е, че тази теоретическа постановка обобщава сложен художествен опит и затова дава отговор на много въпроси от творческата практика в литературния живот на различни страни. Ако през нейната призма погледнем към естетическата природа на поезията например на Хр. Смирненски, Г. Милев, Л. Стоянов и т. н., ще намерим научното обяснение на тяхната поетика, в която и средства, похвати на символизма дават силна художествена плът на произведения с ярко революционен, комунистически патос.

Но тази постановка за метода като открита естетическа система среща твърде много противници и все още ги има. Д. Марков се вслушваше в гласовете на своите опоненти, последователно отстояваше своята принципна позиция, но развиваше, доизясняваше и обогатяваше своите теоретически възгледи за естетическата природа на художествения метод. Като реагираше остро както срещу поддръжниците на безкрилото схващане на метода като изображение на живота във формите на самия живот, едно схващане, което жестоко сковава творческо-изобразителните възможности на нашия метод, в същото време той

отстояваше нападките на другите, които смятат, че схващането за открита система едва ли не разтваря идейната позиция и естетическата своеобразност на нашето изкуство. Той се обърна към опита на съветската литература и на различни други литератури, за да покаже историческия път на нашия метод, особеностите, продиктувани от специфични условия и общите принципиални черти, които утвърждават неговата същност. Д. Марков доказа, че социалистическият реализъм е исторически утвърдила се, динамична естетическа система, която отразява най-зрялата степен на обществено, социално, художествено мислене на човечеството и точно поради това е способна, като използва творческите способности и възможности на постигнатото от човечеството, да сътвори ярка и правдива картина на реалното богатство на днешния свят. Особено показателно е, че тези схващания на учения много активно подкрепиха и подкрепят един от най-големите съвременни писатели. Бих споменал само Ч. Айтматов, който в редица свои изказвания защитава точно тези позиции. Показателно е, че такива признания имат и видни наши писатели — Н. Хайтов, Л. Левчев и др.

Споменах, че имам особено пристрастие точно към активната теоретическа дейност на Д. Марков и мисля, че не са нужни други доказателства за това. Но ще бъде несправедлив, а и удивително непълен, ако пропусна нещо много съществено, нещо, което за нас има изключително значение. Много важно място в тази теоретическа дейност на Д. Ф. Марков, свързана с изучаването на естетиката на социалистическия реализъм, заема нашата, българската литература. Много размисли, изводи и обобщения на учения са породени от опита и развитието на редица славянски литератури и особено на нашата литература, на творчеството на най-видни наши белетристи и поети. Така българската литература изведнъж и много плътно навлезе в теоретическото изясняване на такъв възлов проблем за социалистическите литератури като въпроса за творческия метод. Неслучайно напоследък все по-често в изследванията си съветски и други учени се позовават на примера и опита на българската литература на художественото наследство на Хр. Ботев, Ив. Вазов, Хр. Смирненски, Г. Милев, Н. Вапцаров. . .

Съпоставителното осмисляне на националния литературен опит придобива все по-важно значение, защото ни помага по-точно и вярно да съзнаваме обективните художествени постижения и нашия реален принос в духовната съкровищница на човечеството. Отгук произтичат важни изводи за тенденциите и посоките на съвременния литературен развой, за несекващото обогатяване на художествената практика на социалистическо-реалистичната литература, факт, който закономерно иска все по-пълно да се осмисля и оценява това развитие точно през призмата на художествения метод, за да се открие зрелостта на нашата съвременна литература.

Д. Ф. Марков не е само искрен и активен приятел на нашия народ, на нашата литература и култура. Десетилетия вече той взема участие в тяхното научно изучаване и теоретическо осмисляне, в тяхното все по-реално включване в съвременния световен художествен процес. И този принос е наистина неограничен. Д. Марков е истински посланик на българската литература в братската съветска страна, неин честен поклонник и пропагандатор.

Твърде често остава в сянка една друга важна страна от неговата многолетна работа, която има непосредствено отношение към развитието на българската социалистическа литература и култура. Като учен и дългогодишен директор на Института за славянознание и балканистика към Академията на науките на СССР Д. Ф. Марков е инициатор на много начинания за издигане на научното сътрудничество между нашите братски страни на качествено нова степен, за истински нов етап в духовното ни общуване. Не бих искал да забравя и още една посока от тази дейност на Д. Марков. От дълги години той е научен ръко-

водител на много млади българи, които учат и специализират в съветската страна и от „неговия ръкав“, по образния израз, казан някога за М. Горки, са излезли учени, обществени и културни дейци, които носят дълбоко в сърцето си синовна признателност към своя учител, за она широк прозорец, който той им е отворил към света на науката. Защото педагогът Д. Марков е истински пример на съветски учен. Той умее да подкрепи всеки опит за научна самостоятелност, но винаги строго и взискателно ще покаже наивното, безкрилото, чуждото на ленинската методология, на истинския научен порив. Д. Марков е учен, в живота и в дейността на когото органично се сливат щедрата човечност, светлият характер на съветския човек с мъдростта и строгостта на големия учен, умеещ да види зад планината от случайни факти и прояви по литературната нива светлото, красивото слънце на голямата социалистическа правда, на бъдещето.